

PAPP KLÁRA

**MI HASZNA VAN AZ URADALOMNAK,
HA A FEJEDELEM HAJDÚKKAL ÉLI AZT?
A BIHARI CSÁKY URADALMAK A 17. SZÁZADBAN**

ABSTRACT

KLÁRA PAPP: WHAT IS THE USE OF A MANOR, IF THE PRINCE SETTLES HAJDUKS THERE? THE CSÁKY ESTATES IN BIHAR IN THE 17TH CENTURY

The Csáky family received their estates in Bihar County as a donation from King Sigismund of Luxemburg. At the beginning of the 17th century, these estates were managed by Anna Wesselényi, the widow of István Csáky, who oversaw the repopulation of villages devastated during the Long Turkish War (1591–1606). In 1625, István's sons divided the estates: István Csáky, who would later become Master of the Treasury, took possession of the Körösszeg (now Cheresig, Romania) estate, while his brother László, the future Chief Justice, inherited the Adorján (Cetatea Adrian, near Sălard, now Romania) estate, along with the market town of Margitta (now Marghita, Romania).

By the 16th century, Körösszeg Castle was part of a network of smaller fortifications protecting Várad (Oradea, now Romania). In 1598, its garrison, consisting of 123 cavalrymen and 40 infantrymen, was paid by the Transylvanian treasury. Although Körösszeg, as a private estate, could not receive hajduk privileges, its soldiers could receive princely donations of land in other deserted villages: Tamási (now Tămășeu, Romania) in 1608, Vekerd (Veched, now in Romania) in 1631). The hajduk soldiers of Körösszeg, according to their *contractus*, served the Prince in wartime and the Csáky family during peacetime. Despite these arrangements, the Transylvanian legal code, the *Approbatæ Constitutiones*, categorized Körösszeg as one of the privileged hajduk towns in 1653.

This situation had its roots in the deteriorating relationship between István Csáky and Prince George I Rákóczi in the 1630s. The Prince first seized the estate but returned it following the Eperjes (now Prešov, Slovakia) Agreement with the Habsburg ruler in 1633, though he restricted the family's rights to its use. This paper, based on sources preserved in the Csáky family archive – including castle inventories, urbarial records, annual audits of the manor's accounts, petitions, testimonies, and correspondence – closely examines this period. It explores the options available to the estate managers for making the estate profitable, and to what extent their actions were shaped by their own ambitions or inconsistencies.

* Papp Klára az MTA Doktora, a Debreceni Egyetem professor emeritusa, a Gróf Tisza István Debreceni Egyetemért Alapítvány professzora. ORCID: 0009-0009-5558-5265

The study also considers how the abuses and violence of the hajduk captains impacted their work, the extent to which princely authority limited the utilization of the estate's resources and uninhabited lands, and how the growing threat of Turkish attacks from the mid-century further constrained their efforts.

During the conflicts with the Turks, which culminated in the loss of Várad, Körösszeg Castle was destroyed, and the settlement remained depopulated in the latter half of the 17th century. This destruction significantly diminished the value of the Csáky family's Bihar estates.

Keywords: hajduk privileges, hajduks settled on private landowners's estates, utilization of deserted lands, contractualist, estate revenues and expenditures

A Bocskait követő erdélyi fejedelmek szívesen követték volna a hajdúkiváltságokat biztosító telepítésekkel a fejedelem kezdeményezését, ha számukra is rendelkezésre állott volna olyan nagy uradalom – mint Bocskainak a tokaji –, amely biztos alapja az adományozásnak. A 17. századi erdélyi hajdúhelyek azonban éppen ennek hiányában sokfélék, s közöttük egyedül a fejedelemnek teljesített katonai szolgálat volt az összekötő kapocs.

A második hajdúfelkelést követően, 1608-ban Báthory Gábor erdélyi fejedelem a Gyulafehérváron kiadott oklevelek szerint a Bihar vármegyei Tamásiba és Mikepércsre is telepített hajdúkat.¹ 1608. május 7-én a „Várad várunkhoz tartozó” *Tamásiba* telepített 100 katonát, akiknek Bekeny István nemesember volt a hadnagya. A Kolozsváron kiállított oklevél az adományozottakat körösszeginek írta, de mégis új lakhelyükön – amelyet teljes jogon, „összes hasznaival és bármely tartozékaival együtt... örök jogon és visszavonhatatlanul” kaptak, hogy „megtarthassák, birtokolják, hasonlóképpen bírják is” – várta el tőlük Báthory Gábor a számára teljesített katonai szolgálatot.² Báthory ezzel hűen követte Bocskai kiváltságolásának útját, amikor a puszta helyre telepítette a korábban a váradi vár által fizetett hajdúkat, s így elmentételezte szolgálatukat. Ha feltételezzük, amit Nyakas Miklós tényként közölt, hogy tudniillik Bocskai a szabadságharc vége felé Körösszegnek hajdúkiváltságot adott, akkor csak meg kellett volna – ahogyan az más esetekben többször előfordult – a kiváltságot erősítenie, s nem lett volna szükség új helyre telepítésre. De Báthory nem ezt tette, mert tudta, hogy a körösszegi vár melletti település a Csákyak ősi

1 NYAKAS Miklós: *A bihari kishajdú városok története*. Debrecen 2005. 149–150.

2 NYAKAS Miklós: Mikepércs hajdúváros. In *A Bihari Múzeum Évkönyve XX–XXII*. Szerk. SÁNDOR Mária. Berettyóújfalu 2017. (25–50.) 33. és 35. Tamásira NYAKAS 2005. 144–145. A 145. oldalon közölt másolaton egyértelműen ductornak, hadnagynak és nem hajdúkapitánynak nevezték Bekeny Istvánt, a katonákat pedig militesnek. SZENDREY István: *Hajdú-szabadságlevelek*. Debrecen 1971. 84. által közölt oklevél egyértelműen a körösszegi katonák letelepítéséről szól. RÁCZ István: A hajdúk a XVII. században. *Magyar Történeti Tanulmányok II.* Szerk. SZENDREY István. Debrecen 1969. 94. oldalán hajdúknak nevezte a Tamásiba áttelepítetteket.

adománybirtokához tartozott, s a családból Csáky István³ – 1605-ben bekövetkezett haláláig – Bocskai fejedelem hű támogatója volt, ezért elődje bizonyosan nem vette ki a mezővárost özvegyének kezéből. Bethlen Gábor, aki Wesselényi Annának a bihari birtok betelepítésére adott lehetőséget, s akinek gyulafehérvári központjában a Csákyak a saját házzal rendelkező hívek közé tartoztak, szintén nem avatkozott be a család birtokviszonyaiba.

A katonai feladat vállalása a betelepülő, szerződéses lakosokat is érinthette, pl. a körösszegi uradalomhoz tartozó Árpád falut úgy szállták meg az ottani „paraszt emberek”, hogy „asszonyomat önagyságát” keresték meg, s a földből kilencedet s 20 évig évi 3 Rft-ot ígértek, valamint azt, hogy „mikor kívántatik, fel is ülnek az Úr zászlója alatt.”⁴

Amikor 1625-ben a Csáky fivérek megosztottak a birtokvagyonon, István kapta a nagymási és a bihari körösszegi uradalmat, László pedig az egeresi és a bihari adorjáni uradalmat a margittai curiával, míg anyjuk a Doboka vármegyei buzai uradalmat használhatta.⁵

I. Rákóczi György erdélyi fejedelem a politikai ellenfél, Csáky István (1603–1662) erdélyi birtokait – beleértve a bihari körösszegi uradalmat is – 1631-től 1633 szeptemberéig, az eperjesi egyezmény megszületéséig elfoglalta. Az 1632. január 6-án, Nagymásón kelt megállapodás szerint a birtokok harmadára a fejedelem tartott igényt, a fennmaradó kétharmad pedig Csáky két gyermeke (Ferenc és Anna) között oszlott meg.⁶ 1633-tól az egyezménynek megfelelően az idősebbik Csáky visszakapta birtokait, de nem teljes joggal, a fejedelem ugyanis rendelkezéseivel korlátozta a körösszegi birtok használatát, annak jövedelmezőségét. Egy 1639-ből származó, Tarhos István körösszegi hajdúhadnagynak adott utasítás azt igazolta, hogy a körösszegi hajdúk – a Rhédeyek bócsi pusztára telepített hajdúihoz hasonlóan – a hadakozás idején a fejedelemnek, egyébként pedig a birtok saját földesurának teljesítettek szolgálatot, a vele megkötött megállapodásnak megfelelően.⁷ Azt azonban nem tudjuk, hogy Csáky István maga ajánlott-e a mezővárosban élő hajdúkatonáknak megállapodást, vagy éppen a fejedelem nyomására kötötték meg azt, s a dokumentum keletkezése sem ismert.

Az erdélyi törvénykönyv (*Approbatæ Constitutiones*) tartalmazza a gyulafehérvári rendi gyűlésen 1653 januárjában felolvasott szöveg alapján törvénybe iktatott, s a Fejedelemséghez tartozó húsz hajdúváros nevét, köztük a bihari Körösszegét is. A törvénycikk megerősítette a kiváltságolt hajdúk eddigi privilégiumait, a váradi ka-

3 A Báthory Zsigmond fejedelemsége idején Erdélyben karriert építő, majd Bocskait támogató Csáky István 1570–1605 között élt.

4 MNL OL P.72. Fasc. 381. Tanúvallomási jkv. A benépesülés pontos időpontját nem ismerjük. Az „asszonyom” Wesselényi Anna, az 1605-ben elhunyt Csáky István özvegye.

5 A gorbói és a királydaróci javakkal együtt. DEÁK Farkas: *Egy magyar főúr a 17. században. Gr. Csáky István életrajza*. Budapest 1883. 17.

6 DEÁK 1883. 86. Azzal, hogy amennyiben a fejedelem Csáky Anna részének felére is igényt tart, azt át kell neki engedni. Anna 1627-ben, Ferenc 1630. május 3-án született, mindketten az erdélyi birtokon, Almáson. MNL OL P. 71. Fasc. 1. No. 21., valamint P. 72. Fasc. 320. No. 7.

7 MNL OL P. 72. Fasc. 381. Az instructiót 1639. július 13-án írták. A bócsi telepítésre SERES István: Iktári Bethlen István és Rhédey Ferenc ismeretlen hajdútelepítő oklevelei. Hajdúk a zsákai várhoz tartozó jószágokon. *Haditörténeti Közlemények* 2004. 4. 1234. és 1238.

pitány alá helyezve őket, akit még a halálbüntetésre is feljogosított, ha a hajdúk közül valaki merészelne a „Fejedelem vagy Várad Fő Kapitány híre nélkül Török közé menni, küldözni, irogatni, gyűléseket magok között hirdetni ...”⁸

A gyulafehérvári országgyűlés hajdúhellyé nyilvánítása ellen a Csákyak – Ferenc, István és László, mindhárman a tárnokmester, Csáky István fiai – már 1654-ben tiltakozást jelentettek be. Amikor lassan megindult a terület újratelepülése, Borbély Albert akkori udvarbíró előtt (1658) a helység nemesei már nem kívántak a „hajdúi nevezettel” élni, elismerték maguk fölött a Csákyak joghatóságát, és elfogadták, hogy levélhordással és katonáskodással nekik szolgálnak.⁹ Ez az utóbbi megállapodás lehetővé tette a szerződött emberek fölött hadnagy megválasztását, amely nagyon hasonlatos volt Wesselényi Anna almási magánföldesúri hajdúinak adott kiváltságaihoz, aki már 1623-ban engedélyezte, hogy magánföldesúri hajdúi felett ne a városi bíró ítélkezzen, hanem saját előjárójuk lehessen, s telkeiket örökségével együtt szabadon bírassák: abból dézsmát és egyéb szolgálatot ne adjanak.¹⁰

Körösszeg katonai szerepét már a fejedelemség létrejötte után megfigyelhetjük. Bizonyos, hogy a tizenöt éves háború idején Várad körül kisebb várak – *Bajom, Körösszeg, Zsáka, Székelyhíd, Szalonta* – alkottak védelmi gyűrűt, s 1598-ban valamennyi vár katonaságát ott találhatjuk a kincstár által Váradról fizetett katonák között.¹¹

A felsorolt várak melletti települések közül – a köleséri hajdúk áttelepítésével – egyedül Szalonta lett Bocskai adományából kiváltságolt hajdúhely.¹² A többi település azonban 1598-ban bizonyosan, de nagyjából a 17. század első felében is magánbirtok volt, s várainak katonasága a Váradhoz kapcsolódó védelmi szerep miatt kapott kincstári, fejedelmi támogatást. Egy 1602-ben készített várleltár és összeírás szerint azonban a körösszegi várat Várad Habsburg kézre kerülésekor a „tatárok és a törökök elfoglalták és felgyújtották”, falait a rombadőlés fenyegette. A számba vett lakosok névsora a várban menedéket kérteket is tartalmazta, akik a vár oldalához épített kunyhókban laktak.¹³ A körösszegi mezővárosi lakosok a helység határán lé-

8 *Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum*. Régi Magyar Könyvtár I. 878. 170–171. Az idézett 3. articulus a 172. oldalon. A törvénykönyv „az 1540-től 1653-ig bezárólag keletkezett törvényeket foglalta egységes rendszerbe.” OBORNI Teréz: *Erdélyi országgyűlések a 16–17. században*. Budapest 2018. 353–356.

9 MNL OL P 72. Fasc. 35. No. 5. 1663.

10 PAPP Klára: A magánföldesúri hajdúk. In *A hajdúk nyomában. Régió kutatás és emlékeztörténet*. Szerk. CSISZÁR Imre – NOVÁK Ádám. Hajdúnánás 2016. 62.

11 OBORNI Teréz: Erdély kincstári bevételei és kiadásai a 16. század végén. *Történelmi Szemle* 2005. 3–4. (333–346.) 345. A várak katonaságának fizetése igen jelentős összeget, a kincstári bevételek (246 888 forint 25 dénár) 90%-át vitte el. Uo. 343–344.

12 Kölesér Szalontától nyugatra a Kölesér patak melletti középkori település, a várad püspökség egykori birtoka, még 1525-ben is vámhely volt. A törökök 1598-ban pusztították el, területe később Szalonta része lett. Körösszeg a Csákyaké, Zsáka Bocskai zálogbirtoka, majd Nagy András adománya és másoké, Székelyhíd a Zólyomi családé.

13 MNL OL U et C 1:15. (1602) <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/urbaria-et-conscriptiones/adatlap/16?search=K%C3%B6r%C3%B6sszeg%201602&term=eyJxIjo1S1x1MDBmNnJcdTAwZjZzc3plZyAxNjAylwiZnEiOnsiZGJfaWQiOnsiZjQ1N2M1NDVhOWRlZDg4ZjE4ZWNIQTQ3MTQ1YTcyYzAiOiI0OSJ9fSwic29ydCI6InNjb3JlIiwieYXEiOiIiLCJhcVR5cGUiOiIifQ==&curr=1> (utolsó letöltés 2024. szeptember 1.)

vő földesúri majorságot művelték (cum omnis integra allodiatura hic exercebatur), kocsmát Szt. Mihály naptól Szt. Márton napig szabadon tarthattak, azt követően viszont a vár rendelkezett a kocsmatartás jogával. A lakosok a váradi várhoz tartoztak dézsmával, s hétfőn piacot tarthattak.¹⁴ A körösszegi uradalom helységeiről pusztá helyekként adott számot az összeírás,¹⁵ de Apátiban tudták, hogy kilencedet adtak a várhoz, Böszörményben, hogy van egy négykerekű vízimalma, amely az egyetlen Körösszeg közelében, s Inándon jelezték az allodiaturát s az évente háromszor tartott vásárát, amelynek vámja az uradalomé volt.

A családi levéltár megőrzött egy másik összeírást is, amely a Csákyak birtokaira vonatkozott.¹⁶ A keltezés némileg bizonytalan, hiszen az iratok fedőlapjára – utólag – az 1602–1611 évszámok kerültek, az adatfelvétel tehát mindenképpen a század elején készült. A körösszegi szolgáló jobbágyság és a várhoz szolgálatot teljesítők is összeírással kerültek. A 65 jobbágyot fiaival és állatállományával (ökör, ló, sertés) együtt vizsgálhatjuk, amely adatok azért beszédesek, mert közülük csaknem a családfejek felének, harmincháromnak nem volt ökre, akik így szántóföldet sem művelhettek. Az ökörről bírók közül tizennégy családfeje 1–2, tíz 3–4 és tíz 5–6 igavonót bírt, s csak egyetlen 8 ökrös jobbágyot regisztráltak. A Körösszeg mezővárosban élő jobbágyságon kívül négy szabadost, egy drabantot és három szolgát is összeírtak, az utóbbiak esetében csak a nevüket említve. A várhoz szolgálatot tevők között szerepelt a vár felügyeletével megbízott porkoláb (szintén drabant), a tíz drabant, akik közül négy ökörről bírt, a két szabados és a hat ökörről bíró tisztartó. Sajátos információja az összeírásnak, hogy az elhaltakat is közölte, innen tudjuk, hogy a 65 jobbágyból 22-en, a vári darabontok közül már hárman meghaltak. A vár és a mezőváros tehát szoros kapcsolatban állott egymással, egymástól el nem szakítható volt, s mindkettő a Csákyak tulajdonát képezte.

Az erdélyi kincstári támogatásban részesülő kis várak a magyarországi jelentős végvárakhoz hasonlóan a legfontosabb erdélyi végvár, Várad körül képeztek védelmi vonalat, amely csak 1660, Várad török kézre kerülésével alakult át. Addig azonban az ott számontartott hajdúk a vár katonái voltak, ahogyan a magyarországi végvárak császári vagy királyi hajdúkatonái. Rákóczi Zsigmond is ilyen, a várakban szolgáló 1958 hajdúnak fizetett ki 3200 forint zsoldot 1608. március 30-án, még a Báthory Gábor javára történt lemondása előtt.¹⁷

14 A váradi várhoz adtak dézsmát búzából, árpából, zabból, bárányból és méhből.

15 A körösszegi várhoz tartozó helységek (1602): Körösszeg, Apáti (portio), Nagytóti, Kistóti, Iráz, Csökmő, Szeghalom, Károlyi, Darvas, Kiniss, Körmösd, Méhes, Berekböszörmény, Besenyő, Cséffa, Inánd, Pankota, Árpád, Kész. Körösszeg kivételével mindegyik helységnév mellett a „megégett és pusztá” jelzés olvasható!

16 MNL OL P. 72. Fasc. 322. No. 1. 1602–1611. A Doboka vármegyei buzai birtokra vonatkozó adatokkal.

17 CZIGÁNY István: Hajdútelepítések és a militarizált társadalom megerősödése a Tiszántúlon a 17. század első harmadában. *Studia Caroliensia* 2006. 1. 113., valamint BENDA Kálmán: A Bocskai-kori hajdúság összetétele és társadalmi törekvései. In *Hajdúk a magyar történelemben*. Szerk. BÉRES András – MÓDY György. Debrecen 1969. 33. A 22. lábjegyzetben Benda Kálmán nagyon helyesen megállapította, hogy két hajdúhadnagy nevével már a Hans Jacob Rottal felső-magyarországi főkapitány számára készített 1601. évi zsoldjegyzékben is találkozhatunk, tehát előfordult, hogy a hajdúkatonák a Királyság, majd Erdély számára is teljesítettek szolgálatot. Ez esetben egyértelműen várakban szolgáló hajdúkról esett szó.

A körösszegi vár katonaságáról viszonylag kevés adatunk maradt. 1598-ban a váradi fizetőmester Körösszegen a Váradhoz tartozó várak 461 lovasa¹⁸ között Csáky István alatt 50, Csáky Gergely és Máté alatt 73 lovas után adott éves fizetést (3 ft 50 dénárt havonta), s 40 gyalogos katona után is (2 vagy 3 ft havi zsoldot), szemben a Váradon, Sarkadon és Bajomban szolgáló 613 lovassal, akik feltehetően fontosabb szolgálatuk miatt negyedévente kaptak juttatást.¹⁹ Valószínű, hogy a 163 katona többsége a vár melletti mezőváros, Körösszeg lakója volt, ahogyan a második hajdúfelkelés idején Nagy András katonái is Debrecenbe húzódtak be, s nagy számuk miatt saját bíró ítélkezett felettük.²⁰ Ahogyan 1608 januárjában a város jegyzőkönyvébe írták: „Nagy András, az generális, amely hajdút valamely cselekedetért megfog, ű tegyen törvényt felőle, bíró uram ismét, ha váras népével kell perelni, bíró uram tegyen törvényt felőle”.²¹ Ezért nem véletlen, hogy Báthory Gábor itt kötött a hajdúkkal megállapodást, ide küldött a hajdúvezérnek „zászlót, botot, lovat”, amely révén elismerte, hogy a nevében hadakozik.²² A debreceniek csak Nagy András Bajomra és uradalmára vonatkozó birtokadománya után,²³ 1609-ben tudták elismertetni a hajdúk felett a város bírójának illetékességét és írták elő számukra: akik maradnak, azok fizessenek, „és szolgáljanak az váras közé”.²⁴

Arról azonban nem maradt semmiféle forrás, hogy Körösszeg mezőváros kiváltságos hajdúhellyé vált volna, kiváltságot kapott volna, vagy ahogyan Nyakas Miklós gondolta, csak a vár maradt volna a Csákyaknál.²⁵ Sőt, nemes Altal János körösszegi udvarbíró 1635. augusztus 14-én kelt utasítása egyértelműen Körösszeg várának és uradalmának felügyeletével bízta meg őt.²⁶ Ebbe az uradalomba pedig Körösszeg mezőváros is beletartozott, mivel az ottani és a berekböszörményi kocsmák ellátásá-

18 OBORNI 2005. 345. oldalon a kincstári elszámolásra hivatkozva 451 lovas kifizetését írta táblázatába, a számadatok azonban 461 lovasat adnak ki: „Várad 129 lovas, Bajom 24 lovas, Körösszeg (Csáky István alatt) 50 lovas, (Csáky Gergely és Máté alatt) 73 lovas, Zsáka 100 lovas, Székelyhid 70 lovas, Szalonta 15 lovas.” Ez havonta 1630 forint és 50 dénár, évente pedig 19 362 ft költséget jelentett. A Várad körüli kisebb várakban szolgáló gyalogosok (Bajom 50 fő, Sarkad 80 fő, Zsáka 60 fő, Körösszeg 40 fő, Szalonta 20 fő, Hencida 22 fő, Belényes 40 fő) fejenként, havonta kaptak két vagy három forintot, ami évente 10 800 ft kifizetési kötelezettséget jelentett.

19 OBORNI 2005. 344–345. A forrás angaristáknak nevezte őket, akiknek a váradi provisor évente még gabona-, bárány- és borjárandóságot is adott.

20 A közeli Bajom váráról fennmaradt térkép alapján ott pl. a külső várban volt a hajdúk lakhelye. FÓRIÁN Péter: A bajomi vár. *Sárréti Krónika* 2016. 11. 28. <http://www.sarretikronika.hu/index.php?act=news&action=more&id=27&kat=6> (utolsó letöltés: 2023. december 13.)

21 MNL HBVL IV. 1011.a. 7. k., Debrecen jkv. 1608/1609. 13. A kérdésről részletesen PAPP Klára: Debrecen és a hajdúmozgalom 1606–1608. In *Báthory Gábor és kora*. Szerk. PAPP Klára – JENEY-TÓTH Annamária – ULRICH Attila. Debrecen 2009. 362.

22 Uo. A 7. kötet belső lapján írták, hogy Báthoryt „a hajdú-vitézek vették fejedelemmé”. Utalás Bocskai hadiszabályzatára is, amely előírta, hogy a hajdúkapitányok a tőle mint fejedelemtől kapott zászló birtokában, az ő elismerése mellett, az ő nevében hadakozzanak. *Magyar Történeti Szövegyűjtemény 1526–1790. I.* Szerk. SINKOVICS István. Budapest 1968. 346.

23 Az uradalomra lásd MÓDY György: Adatok a bajomi vár tartozékainak történetéhez. *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve I.* Szerk. BENCSIK János. Hajdúböszörmény 1973. 49–60.

24 MNL HBVL IV. 1011.a. 7. k., Debrecen jkv. 1608/1609. 173.

25 NYAKAS P. 190.

26 MNL OL P. 72. Fasc. 322. No. 10.

ra a jövedelemszerzés miatt külön felhívták az udvarbíró figyelmét. Az utasítás kiadása előtt (1635. augusztus 3-án) készült el a várnak a Csáky oklevéltárban megjelent leltára is.²⁷ A dokumentumokat Fekete János jószágigazgató és Vadas Gábor almási tiszttartó²⁸ írták alá, ők voltak tehát Csáky István megbízottai, akik véget szertettek volna vetni a zűrzavaros, Rákóczi fejedelem birtokfoglalásával járó korszaknak. A vár ingóságait összegző leltárhoz hozzáírták a külső várban őrzött gabonát (470 nyolcas búza, 100 nyolcas árpa, 32 nyolcas köles, valamint a malomban 8 nyolcas köles),²⁹ s számba vették a jónak ítélt, négy köre való malmot is. Felírták az Apátiban, a majorosnénál összeírt ökrök és tehenek (80), a ménesbe való lovak (12), csikók (10 him csikó és 7 kanca), bárányok, juhok, lúdak és récék, disznók (összesen 110) számát, valamint a „két tóthi földön” lévő 6 öl szénát. Számba vették a kocsmárosok restanciáit, valamint a 292 forint 9 dénár maradványt is, és mindezt 1635. augusztus 14-én átadták a körösszegi udvarbírónak.³⁰

Rákóczi fejedelem birtokfoglalásának és politikai nyomásának leginkább talán a körösszegi várhoz tartozó hajdúk jogainak bővítésében és a birtokról elköltöző népesség számában és összetételében mutatható ki hatása. A fejedelem már 1631. június 16-án megengedte a körösszegi Rácz Jánosnak, hogy katonáival Vekerdre költözhessen.³¹ Az 1639-ben vallomást tevő hajdúk is emlékeztek erre, s azt vallották, hogy Vekerdet „mikor az Fejedelem el foglalta volt felét Körösszegnek, akkor attá nekik a Fejedelem”. Incédi Mihály és Borbély Péter úgy tudták, hogy „az csökmői és szeghalmi földön szabad járni marhájoknak, mert Incédinek az Úr eő Nga ígérte volna, Borbély Péter pedig azal, hogy minden jószágával attá az Úr a hajdúknak Körösszeget. Eő Nga pedig adót ad a töröknek róla”.³² Nem tudjuk pontosan, mikor – de nyilvánvalóan az eperjesi megállapodást követően, a bihari birtok visszavétele után – született a megállapodás, amely a Csákyak körösszegi hajdúknak adott conditióit tartalmazta, de feltehetően I. Rákóczi György szándéka és akarata állott a feje-

27 *Oklevéltár a Csáky család történetéhez I. kötet. 2. rész. Oklevelek 1500–1818-ig.* (A továbbiakban *Oklevéltár*) Budapest 1919. 682–687.

28 Fekete János tisztét nem viselte haláláig (1638), azt Vadas Gábor vette át, aki előbb az erdélyi almási, majd szendrői tiszttartó volt, de Wesselényi Anna már a jószágigazgatói címet használta egyik levele végén: 1635 novemberében már az összes birtokok praefectura, s 1638-tól Szepes várának kapitánya lett. *Wesselényi Anna özv. Csáky Istvánné 1584–1649 életrajza és levelezése.* írta DEÁK Farkas. Budapest 1875. 126. és DEÁK 1883. 129.

29 A váradi nyolcas vagy oktály váradi vékát jelent, 31,04 liter, illetve 23,28 kg gabonamérték. BOGDÁN István: *Magyarországi ür-, térfogat-, súly és darabmérték 1874-ig.* Budapest 1991. 351. és 367. A 17. századi Erdélyben „a Királyhágón innen a kolozsvári, a magyarországi Részeken pedig a váradi lett a hivatalosan elfogadott mérték.” Az 1653. évi *Approbatá*ban használatát három vármegyére, „Bihar, Zaránd és Máramaros megyére korlátozták.” Várad török kézre kerülése után 1667-től tették általánossá a kolozsvári mértékek használatát. JAKÓ Zsigmond: Az erdélyi mértéktörténet kérdéséhez. In Uő: *Írás, levéltár, társadalom.* Szerk. DÁNÉ Veronka – FEJÉR Tamás – JAKÓ Klára. Budapest 2016. 471., 472.

30 *Oklevéltár* 686. és az eredeti várléltár MNL OL P. 72. Fasc. 322. No. 6. Az oklevéltár rossz dátumot – 1631. augusztus 14. – közöl a birtok átadásáról, az eredetiben (*Inventarium Arcis Körösszeg*) az inventárium és a számbavétel utáni helyes évszámként 1635. augusztus 14. olvashatunk.

31 NYAKAS 2005. 169.

32 MNL OL P. 72. Fasc. 381.

delemnek és a birtokosnak egyaránt kötelező szolgálat mögött. Bizonyára ez a megállapodás lehetett az oka, hogy Wesselényi Annát Szalárdi János Váradról (1639) úgy tudósította: Altal János udvarbíró azzal vádolják, hogy „el nyomorította volna az hajdúkat, s most is egy hajdú nemes embert tartana fogva”, hozzátéve, azt maga sem hiszi, hogy a provisor „ok nélkül fogatta megh az hajdút”.³³ Szalárdi véleményének valószínűségét erősítették a birtokról érkező, s a hajdúkkal való konfliktusokra utaló feljelentések. A Körösszegről érkezett panasz szerint a hajdúk egy szolgájának elmenekülése vezetett összetűzésre. Egy Szilágyi János nevű, Kis Márton hadnagysága alá tartozó hajdú harmadmagával azért támadt a panaszos házára („... az házamnak ajtaját rontották, megh magamat is megh akartak szűrni”), mert a szolga, Szilágyit elhagyva, oda menekült. Hiába tiltotta a cselekedetet a panaszos a fejedelemlere s a váradi főkapitányra hivatkozva, „az tilalom semmit sem fogot előttek”.³⁴ A berekböszörményi Balogh Ferenc hasonlóan garázdaság miatt panaszolta be a „Kis Márton hadabeli” Székely István böszörményi hajdút az udvarbírónál, hogy az szidta, verte az úton, amikor szekerevel hazafelé tartott. Altal János ez esetben sem volt tekintettel a bepanaszolt hajdú mivoltára, a „városi székre” citálta, ahol az ugyan előállott, de azonnal arra hivatkozott, hogy ő „Kis Márton székire és Capitány székire” tartozik, ezért végzést hoztak, de semmit sem tudtak végrehajtani ellene.³⁵

Wesselényi Anna korábbi birtokgyarapító törekvéseit gyengítette, hogy az 1635. évi összeírás szerint³⁶ 1629–1634 között 35 fő hagyta el az uradalmat – alapvetően a bizonytalanná váló helyzet hatására. A körösszegi Varga Gáspár szabados fia, János Váradon, Nagy István darabont fia, János a fejedelem udvarában szolgált, őket külön, nem az elment jobbágyok között jegyezték fel. Bizonyára a katonai lehetőségek hívták a berekböszörményi Remete Istvánt, aki „Erdélyben a katonák között lakik”, vagy a böszörményi Kadar Ferencet két fiával, aki még 1631-ben Váradra ment, vagy az apáti Szabó Tamást két fiával, aki a feljegyzések szerint a váradi várban lakik. Ugyancsak ezt lehet feltételezni arról a hat elköltözőről, aki Zsákára, a Váradhoz tartozó katonai jelentőségű településre távozott. Körösszegapátiból négy család a Kunságba ment, de Debrecenbe is átköltözött pl. Körösszeg mezővárosból Tót Pál, vagy 1633-ban Berekböszörményből Hagymási Miklós a fiával. Kis számban előfordultak visszaköltözők is: Körösszegen Polgár Pál, Berekböszörményben Répás András és Bálint nevét említették.

Altal János végül 4 évig és hat hónapig volt Körösszegen udvarbíró. 1641 májusában Kluknón adott adósságáról kötelezvényt Csáky Istvánnak, amely szerint 1911

33 Uo.

34 Uo. 1639. július 10. A panaszos a Csákyak jobbágya volt.

35 Uo. A kapitány széke a váradi kapitány bírói fóruma volt, amelyhez a hajdúk tartoztak. Balogh szerint, ha a vekerdi Erdélyi János nevű ember nem siet a védelmére, Székely meg is ölhette volna. Erdélyi 1642-ben Vekerdre telepített hajdú volt, de a forrás szerint már korábban is ott lakott. lásd SZENDREY 1971. 207. A panaszos a birtokostól remélt segítséget: „vártam kegyelmedet, hogy Isten ide hozza, hogy gondomat viselje.”

36 MNL OL P. 71. Fasc. 10. No. 28. (1635.) Összesítést közölt róla MOLNÁR Ambrus: Adatok a körösszegi uradalom XVII. századi történetéhez. In *A Bihari Múzeum Évkönyve. II.* Szerk. HÉTHY Zoltán. Berettyóújfalú 1978. (113–137.) 110–115.

forinttal és 65 pénzzel maradt adósa a grófnak, aki azonban ebből 611 ft és 65 dénárt elengedett, ezért az udvarbíró augusztus 10-re, Szt. Lőrinc napra 1300 forintot ígért felhozni a birtokosnak. Megfogadta, hogy „sem nemesi szabadságomnak méltósága, sem hadi indulatok és háborúságok, sem Fejedelem gratiája” nem lehet hivatkozási alap a megfizetés ellen.³⁷ Ezt az adósságlevelet azonban a szepesi káptalan kanonokja és lectora, Beniczky András előtt megváltoztatták, s eszerint az immáron csak 811 magyar forintot és 65 dénárt kitevő adósságot Altal János nemesembernek 1642 hátnapjáig kellett megadnia, annak terhe mellett, hogy nem fizetés esetén őt a Csákyak bárhol elfoghatják és fogságban tarthatják.³⁸ Az udvarbíró betegségére s a Csákyoknak tett szolgálataira hivatkozva érte el az adósság egy részének elengedését, ami arra utalhat, hogy a birtokos család nem volt egészen elégedetlen munkájával.

Instructiója szerint az udvarbírónak a várhoz tartozó drabantoknak, marhapásztoroknak fizetést kellett adnia, ahogyan írták: „fel írja maga registrumába, mennyit fizetett nekik”. (A családi levéltár megőrizte a várhoz és uradalomhoz szolgálatot teljesítők 1635. évre vonatkozó conventiós listáját, az udvarbíró tehát teljesítette az előírást.)³⁹ Pontosan számot kellett adnia arról is, ha az úr szolgálai ide szállnak, „mit köt rájuk, hányan mulatnak itt, az napot, mikor elmentek, írja fel”. A birtokos érdekében „minden tehetségével” arra kellett törekednie, hogy hazahozza az uraságtól elszökött jobbágyokat. A jövedelemben nagy szerepe volt a majorságnak, „mivel ennek az várnak jövedelme, az mi lehet, az majorságibul áll.” Ezért kötelezték, hogy a föld művelésére, búzának, árpának s egyéb gabonának betakarítására „szorgalmatosszon gondot viseljen”. Ügyelnie kellett a marhák szaporítására, tartására, s a marhák mellett majorosnét⁴⁰ kellett tartania, s vaját csináltatnia. Még azt is előírták neki, hogy ősszel vesszöt, karót hordasson, hogy az istálló mellett „azhol az egres és gyümölcsös fák vagynak”, egy jó veteményeskertet csináltasson. A téli időszakban épületre való fákat kellett hordatnia. Az udvarbírónak adott instructióból kiderül, hogy fontos feladata volt még a halászó vizeken az uraság számára való halászás, s a halászati tilalom betartatása, az erdő megőrzése „Eő Nga disznai számára, akit rajta

37 MNL OL P. 72. Fasc. 322. No. 11. Kluknó, 1641. május 6.

38 Uo. No. 14.

39 MNL OL P. 72. Fasc. 322. No. 9. – Regestrum Conventionatorum Arcis Keresztsegiensis Servitorum. A vár porkolábja *Molnár György* volt 16 ft fizetéssel, abaposztó dolmánnyal, báránnyal, búzából járandóssággal. Darabontjai: *Klára Miklós*, *Nagy István*, *Zegedi Miklós* 12 ft fizetéssel és hasonlóan búzából járandóssággal. (A drabant fegyveres szolga, gyalogos katona.) *Bihari János* kulcsár a 6 ft fizetés mellett posztódolmányt és -nadrágot, báránnyal bélést és két sarut kapott, valamint dézsma disznója és búzája volt. Az *apáti majorasszony* csipkés szoknyát, két sarut és főrevalót kapott a 4 ft fizetés mellé, valamint búzát. *Bihari Miklós* prókátor deák 20 ft-ot és búzát és két disznót, *Zántó János* disznópásztor 8 ft-ot, egy szűrt, abanadrágot, inget, süveget és bocskort kapott. *Tóth János* ménespásztor 14 ft-ot, egy hétre 3 kenyert kapott és 3 nyolcas búzát, „ruhája szűr, ködmön, daróc, aba nadrág, két ing, egy lábra való, egy süveg. Az búzáját fel aratták”. *Zabó György* körösszegi kocsmáros 20 ft. készpénzt, gyertyára 5 ft-ot, búzát kapott, és egy disznót hízaltatott. *Togdi Péterné* böszörményi „kocsmáros asszony” 16 forintot kapott, valamint 3 ft-ot gyertyára a búza és a disznó mellé. Az oláh pásztor csak 2 forintot kapott a járandósság mellé. *Tót Miklós*-nak április 23-tól Szent Demeter-napig tartott a szolgálata egy forintért, búzáért és szalonnáért, fiának, a nyáj pásztornak hasonló időre egy forint, valamint ing, süveg és ködmön járt.

40 A majorosné is fizetségért dolgozott.

talál, megbüntesse”.⁴¹ De azt is kérték tőle, hogy a majorban tartott ludak tollát is tartsa magánál, hogy a birtokos szükségére lehessen. Arra pedig külön felhívták a figyelmét, hogy a kapott utasítást „*ne csak az ládában tarcsa, hanem gyakorta ki is vegye, olvassa, és ahoz tarcsa magát.*”

Az 1641. május 18-án készült inventárium⁴² szerint az új belső vári paloták és a külső várhoz közeli gyümölcsös és veteményeskert is az ő udvarbírósága idején készült el. Feltehetően a várban lévő két malom közül az egyiket ő építtette, a négy iszállót azonban már az 1635. évi leltár tartalmazta.

Az udvarbíró feladatai közé tartozott a népesség megőrzése vagy a birtokra csábítása, ami nem volt könnyű feladat. A török hatalom is megjelent a térségben adóztató tényezőként, ezért a provisor a népesség egy részével contractust kötött, illetve azzal fogadta be az érkezőket, akik így a szabad költözők kategóriájába kerültek. Károlyban az ő udvarbírósága idején 13 szerződött élt, akik közül többen elmentek, s az 1641. évi összeírásra már csak hatan maradtak.⁴³ Körösszegen és Apátin kívül – ahol egy későbbi birtokosztály nemesek és hajdúk házait igazolta – az uradalom helységeiben növekedett a szerződött emberek száma, 1635-ben két településen 12, 1641-ben azonban már öt faluban 63 összeírt szabad menetelű adózót találtak.

A körösszegi uradalom összeírt népessége (1635–1645)

Helység	Összes	Örökös jobbágy	Szerződött ember	Drabant	Szabados
<i>Körösszeg</i>					
1635	14	9		2	3
1641	14	9		1	3
1645	24	21		1	2
<i>Berekbőszörmény</i>					
1635	18	15	–	–	3
1641	28	12	12 ⁴⁴		4
1645	–	–	–	–	–
<i>Apáti</i>					
1635	9	6	–	–	3
1641 ⁴⁵	9	7			2
1645	13	13			
<i>Pankota</i>					
1635	4	4	–	–	–
1641	2	2	–	–	–
1645	?				

41 12 forint volt a tiltott makkoltatás büntetése.

42 MNL OL P. 72. Fasc. 322. No. 12.

43 MNL OL P. 72. Fasc. 322. No. 11.

44 MOLNÁR 1978. 117. Csak 11 szerződéses embert közölt, ugyanis Molnár Jánost nem számította, s a tanulmányának lábjegyzetében sem közölte. Az eredeti dokumentum 12 nevet tartalmaz, akik hatnapos szolgálatban egyeztek meg a birtokossal. Az ún. contractualisták állatvagyonát és fiait nem írták össze.

45 MNL OL P. 72. Fasc. 322. No. 11. Az összeírás 1641. április 20-án készült.

Helység	Összes	Örökös jobbágys	Szerződött ember	Drabant	Szabados
<i>Árpád</i>					
1635	20	10	10	–	–
1641	24	1	23		
1645	17	1	16		
<i>Körös-besenyő (portio)</i>					
1635	5	–	2 ⁴⁶	–	3
1641	7	2	4 ⁴⁷		1
1645	14	2	12		1
<i>Károly possessio</i>					
1635	6	6	–	–	–
1641	9	3	6		
1645	18	6	12		
<i>Iráz</i>					
1645	28		28		

Éppen a károlyiak esete kapcsán – ahol 1641-ben már csak három örökös jobbágyot írtak össze – merült fel az udvarbíró ténykedése, amelyről megvallatták a birtok népét, s ők egyértelműen úgy látták, hogy „mód nélkül való cselekedetei miatt mentek el János deják, Dési György, Nagy Bálint, Török András az erős jobbágyok.”⁴⁸

A források azonban sokkal árnyaltabb képet mutatnak az udvarbíró tevékenységéről. A számadásokat teljes egészében nem őrizte meg a családi levéltár, de azokat az észrevételeket, kérdéseket tanulmányozhatjuk, amelyeket Dobreczini Mihály tett még Altal János 1641. évi reversalis adása előtt, az ő hivatali idejében – 1635. augusztus 14. és 1640. március 12. között – tett éves számadásokra.

Az ellenőrzés folyamatában fontos szerepet játszott Bihari János Körösszegen lakó kulcsár leírása, aki a hivatali esküjét idézve emlékezett vissza arra, milyen terményeket hordatott el a saját házához 1635 szeptemberétől⁴⁹ Altal János udvarbíró: 107 véka búzát, valamint 3 zsákkal, egy zsák lisztet, 4 kőst, majorság árpát 2 zsákkal, amikor a birtokos számára a felküldeni szokott árpát mérték a házánál, akkor is 6 zsákkal. Arról is beszámolt, hogy a komádiak által a puszták használata után adott kilenced árpát Altal uram a maga szolgálival hordatta haza. Bort is vitetett egy régi hordóval, annak felét „eltöltötte”, majd a böszörményi kocsmára küldte, más bort is vitetett a várból magának, az újbort magánál tartotta. Ecetet is hordatott a várból 39 iccét. A belső várbeli új paloták deszkáiból csináltatott magának almáriumot, a várból származó vasból fejszékét, lóra való patkókat. A mészárosok által adott faggyú felét magának tartotta meg, valamint a juhok közül „a színi az juhnak az magájé volt”. Éppen ennek a leírásnak lehetett szerepe abban, hogy a Csáky birtokok inspectora az udvarbíró terhére számolta fel a házához fuvarozott termékek ellenértékét.

46 A szerződöttek 12 naposok.

47 A körösbessenői szerződött emberek 12 napos szolgálatot adtak.

48 MOLNÁR 1978. 119.

49 MNL OL P. 72. Fasc. 322.

Az ellenőrző irat, amely a „*Defectus seu difficultatis*” címet viselte, valóban a restanciákat, a számlákkal, nyugtákkal, vallomásokkal meg nem erősített tételek ellenértékét tüntette fel. Egyértelmű, hogy a Csáky uradalmak gazdasági irányítói pontos számadásra akarták rávezetni a visszaszerzett körösszegi uradalom provizorát. Azt várták volna el tőle, hogy mindent dokumentáljon, ténykedése, gazdálkodása az uradalmi szolgák vagy alkalmazottak, a bírók vallomása, rovása, ellenjegyzése mellett történjen, a birtokos szándékainak megfelelően és gyarapodása érdekében. Dobreczini Mihály 1636-ban a lakott falvak mellett a puszták (Körmösd, Szeghalom, Boldogasszony teleke, Csökmő) telkek utáni kilencedét is számonkérte, holott ott sem 1635-ben, sem 1641-ben nem írtak össze lakosságot.⁵⁰ A pusztákról csak a más helységben lakó, szántóföldeket használók termékei után kérhették a kilencedet, ha a használat feltételeiről ilyen megállapodás született. Ha azonban a provisor pontosan beküldte volna a bíróktól kapott, a cséplésekre vagy a nyomtatásokra vonatkozó jegyzékét, azonnal kiderült volna a túlzás, s nem írhatták volna neki fenyegetően, hogy „szemtől való adminisztrációja kárt vall”. Az elvetett mag utáni termés becslésében is nagymértékű pontatlanságot állapítottak meg, mondván, hogy a 800 kereszt búza után a beadott 456 váradi nyolcas termés kimutatás igen hiányos.

A felülvizsgálat akkor is az udvarbíró terhére róta fel a kiadásokat, ha nem kapott a birtokostól valamire engedélyt vagy utasítást. Amikor két erdélyi út költségeit (20 ft és 76 pénz) akarta elszámolni, azt írták neki, „mivelhogy ordinantiát nem producál, mind addigh difficultásba marad”.⁵¹ De akkor is az őt terhelő adósságot gyarapította a tétel, ha az uradalmi szolgák valamelyike vétett és kárt okozott a birtokosnak. Amikor pl. 4 marha elveszett, bár a kárt a pásztor okozta, „igazítsa el és fizesse meg ő Nsgának”.⁵² Az iratokon bizonyos megjegyzéseknél ott van a korrigálásra utaló széljegyzet, pl. amikor Altal 20 forintot kölcsönzött Csáky Ferencnek, azt „Vadas uram” – Vadas Gábor szepesi várnagy – recognitionalisában⁵³ megtalálták, s a „meg vagyon” bejegyzéssel nyugtázták. Bizonytalansági tényező azonban, hogy ahol a falusbíró rovása (pl. az elvetett gabonáról, majorságban termett búzáról), a malommester hittel adott vallomása (a malom proventusáról)⁵⁴ vagy kvietanciák hiányoztak, akkor ténylegesen az udvarbíró terhére számolták el a költségeket. Azt nem tudjuk, mennyi idő állt rendelkezésére Altalnak arra, hogy az észrevételek alapján korrigáljon, vagy az ellentmondásokat feloldhassa. Bizonyos esetekben valóban nem is tudott volna mit reagálni az észrevételekre. Amikor a bor harmincadját kétszer tüntette fel, vagy a 166 disznónak csak 13 malacát írta be az elszámolásba, el kellett viselnie a megjegyzést, ez „nagy gyalázat”.⁵⁵ Nem lehetett bizonyítékok nél-

50 Az 1641. évi összeírást április 20-án készítették, míg az ő reflexiói és számítása május 13-án készült, ezért a legújabb adatokat is ismernie kellett.

51 MNL OL P. 72. Fasc. 322. No. 13.

52 Uo. 1639. évi elszámoláshoz fűzött megjegyzés.

53 Elismervényében

54 1636-ban Körösszegen a malommester hittel való fassiója kívántott „a bíró rovásával edgyütt” a malom bevételeiről. Ugyanott a majorságban termett kilenced és malomhoz vitt kölesről kellett a bíró „rovássát producállya,” amelyet bemutatott.

55 1638-ban is az volt a vélemény, „248 tyúknak csak 50 fiának lenni, világi nagy gyalázat”.

kül kiállnia a berettyóújfalusi hajdúk garázdálkodása mellett sem, ha a birtokos megbízottja inkább a pásztorok hanyagságát feltételezte a disznók pusztulásánál. Azt is több esetben el kellett viselnie, ha a saját kimutatását szembesítették vele, mint 1638-ban, amikor 891 véka árpáról adott számot, de 951 nyolcast (vagyis vékát) számolt össze, így a különbözetet, 29 ft és 20 dénár értékben meg kellett fizetnie. Csáky István gesztusa a restancia csökkentésére magyarázható a fenti bizonytalan tényezőkkel, ahol nem volt egyértelmű az udvarbíró személyes felelőssége, hiszen az még ezt követően is jelentős összeggel tartozott a birtokosnak.

A gazdasági ellenőrzés azonban az udvarbíró által irányított körösszegi uradalom gyarapodását s más birtokokkal való kapcsolatát is dokumentálja. A majorság búzát (az apáti határban, ahol már az 1635. évi concriptióban két fordulóra való földesúri szántóföldekről írtak, a körmösdi határon), árpát az apáti, körmösdi, méhesi földön s kölest Körmösdön termeltek, s a jobbágyoktól beszedett kilenceddel együtt azt a körösszegi várba szállították. Szénát Tóti, Körmösd és Károly határán kaszáltak, amelyet a körösszegi külső várban lévő istálló „padgyára rakattatott az úr ő Nsga járó szolgálai loviaira, s a maga loviaira erogálta”, illetve kisebb mennyiséget el is adott belőle.⁵⁶ A búzát időnként cserére használtatta az udvarbíró, az 1636. év elszámolása szerint 16 váradi nyolcas búzáért 16 kósót és 12 sing vasért adott 6 nyolcas búzát.⁵⁷ A gabonát más uradalmakba is továbbküldte, 1636-ban pl. 510 nyolcas, 1638-ban pedig 891 véka vagy nyolcas árpát Tarcalra,⁵⁸ de ugyanide még 28½ itce vajat és 60 sajtot is vittek. A körösszegi uradalom állattartása jelentős volt, mivel az erdélyi birtokközpontba, Almásra 14 csődört hajtottak fel, Tarcalra 59 lovat és 27 „apróbb csikót”, Szendrőbe pedig 41 disznót s 1638-ban Tarcalra 13 juhot, s „oda fel hajtott” 60 disznót. De a birtokosnak a megyében vettek is disznót – a birtokról származó nem volt tehát elég –, mivel 1639-ben „1000 tallért adott ő Nsga Altal János kezéhez”, amelyből nyolcszázért Debrecenben vásárolt be. A tyúkok és ludak nemcsak ajándék gyanánt – karácsony tyúkjá – szerepeltek elszámolásaiban, a birtokos ugyanis „a lúdfiak szaporodásáru”, a tyúkok számáról is elszámolást kért a „major asszony”-tól, vagy a hiány megfizetését. A vár számára a mészárszék évente egy mázsza faggyút adott, „mikor mészáros vagon”.⁵⁹

Körösszegen és Berekbőszörményben az urasági kocsmá jól működött, ahová a birtokos Várad környékén vásároltatta a bort.⁶⁰ Altal ugyanakkor megrótták azért, mert „az Apáti portionak bor nélkül létele nem kevés kárával vagon önagyságának”. Az 1641. május 18-i inventárium szerint valóban volt Apátiban egy „hitvány major ház” és egy pincés „korcsoma ház, fallal kerített”, amit az ellenőrzés kihasz-

56 Az ellenőrzéskor kifogásolták, hogy 23 öl szénát kaszáltak Körmösdön, amit az „istálló padgyára rakattak”, de az udvarbíró a 9 öl széna eladását nem tüntette fel a számadásában.

57 Ebben az esetben is hiányolták, hogy semmi számadása nem maradt róla.

58 A váradi kéve nehezebb az átlagosnál, kevesebbet raktak bele, ezért nevezték váradi nyolcasnak. 1638-ban a Tarcalra küldött árpa „quietantiáját” hiányolták.

59 MNL OL P. 72. Fasc. 322. A vár 1635. évi leltára, 1641-ben kifogásolták ennek szerepeltetését a kimutatásokban. Az udvarbíró reflexiója nem ismert.

60 Bihar vármegyében az érmelléki mellett a váradi szőlőhegyek borai voltak a legjobbak. 1638-ban „az Úr ő Nsga számára 15 hordó borokat vött Váradon”.

nálatlannak minősített.⁶¹ A böszörményi kocsmá 1635 augusztusától számított egy évi elszámolását megőrizte a családi levéltár.⁶² A kocsmárosné személye változott – ennek okát nem tudjuk meg –, 1636. május 6-tól Hajdú Jánosné „kezdett a kocsmán bort árulni.” Kimutatásából az derült ki, hogy újbort szeptember 4-től árultak, összesen pedig 187 cseber és egy kanta bor⁶³ ment el abban az évben, melynek haszna 202 ft 72 dénár lett. A vásárolt bort az eladás megkezdése előtt a hites bíró ellenőrizte, majd a kocsmárosné pintenként 26 dénárért eladta.⁶⁴

Annak ellenére, hogy Molnár Ambrus az általa átnézett források alapján két tanulmányában is úgy látta, hogy a körösszegi uradalom „viszonylag békés életét 1635–1641 között Altal János udvarbíró kegyetlen és garázda magatartása zavarta meg,”⁶⁵ az 1641-ben elvégzett ellenőrzés szerint az uradalom éppen ebben az időben – a tiszt pontatlansága ellenére is – megbízhatóan, folyamatosan termelt, ellátta a várat és a szolgaszemélyzetet, sőt más Csáky-birtokrészek ellátásához is hozzájárult. Elgondolkodtató, hogy a Molnár Ambrus által idézett Károly falubeli panaszkodók nem is mindig az udvarbírókat okolták, hanem azt a Széll Benedeket, aki Altal János megbízásából sarcolta őket, s aki 1641-ben Altalt követte az udvarbíróságban.⁶⁶

Két, az uradalmi irányítással konfliktusba kerülő erő azonban valóban befolyásolhatta a helyi irányítás lehetőségeit, az egyik a számadásokban emlegetett „Török úr” volt, akinek Altal 1638-ban 35 forintot adott át, s akinek 1641-ben a birtokoshoz hasonlóan marhái voltak az uradalomhoz tartozó Károly határán.⁶⁷ Az 1635. évi összeírásban egyértelműen leírták, hogy a birtokhoz tartozó pusztákön folyó állattartás és földművelés jövedelméből adtak a töröknek, ahol ugyanis marhát tartottak, ott marhánként „egy-egy pénzt adtak”, ahol pedig vetés volt, ott az uradalomnak „kilenceddel tartoznak mindenféle veteményből”, s abból adtak tovább, „az mennyit meghalkuthatnak velök” a határukön megjelenő töröknek.⁶⁸ A pusztabirtokok közül Cséffa volt zálogban Bornemissza Pálnál, Inánd, Kistelek és Görbed pedig Borbély Albert Körösszegén lakó nemesnél. Rajtuk kívül azonban még felsoroltak 18 „puszta falu

61 MNL OL P. 72. Fasc. 322. No. 11.

62 MNL OL P. 72. Fasc. 322. No. 9.

63 A bormértékek tekintetében a budai volt a meghatározó. 1578-ban az erdélyi országgyűlésen előírták: „Bihar vármegye az budai pinttel mérjen, cseber számára mind az több vármegyékkel egyetembe egy bormértéket tartván Krasznában és Közép-Szolnok vármegyében.” JAKÓ 1991. 471. „1581-ben a váradi csöbör 25 budai pint, vagyis 50 budai icce.” A váradi csöbör: 41,97 liter, egy budai pint, azaz két budai icce: 1,6788 liter. BOGDÁN 1991. 169.

64 Az elszámolás szerint 13 ft és 93½ dénár harmincadot is fizettek.

65 MOLNÁR 1978. 118. és MOLNÁR Ambrus: Adatok Szeghalom határának XVII. századi történetéhez (Kiskároly). *Békési Élet* 1978. 1. 121. Mindkét tanulmányban ugyanaz a mondat szerepel az udvarbíróval kapcsolatban. Az évszám hibás, ugyanis Altal János udvarbírósága már 1640-ben befejeződött.

66 MOLNÁR 1978. 119. „Patkós Mihály juhászának mindenét elhozták, s fel osztottak vele”.

67 MNL OL P.71. Fasc. 22. No. 25. A károlyi határt 1641-ben már „veszedelmes” helynek tartották, ahol a birtokos 16 marhája elveszett, amit 6 forintjával számolva 96 forint vesztésnek ítélték, s annak megfizetésére kötelezték a provisorot.

68 A pusztarendtartás szerint csak a „búza fel takarításáig” szólt a lehetőség. A Szent Demeter-nap után telelni hajtott juhok után „egy egy juhot fognak ki”. A töröknek az összes puszták után befolyó jövedelemből adták az alku szerinti összeget.

helyek”-et, ahol a szántóföldi művelésnek megvoltak a lehetőségei. Ezek közül csak Körmösd pusztá szerepelt a számadásokban, mint ahol a birtokos számára vetettek, s Tóti, ahol szénát kaszáltak, a többi helyet tehát kilencedadási kötelezettség mellett más helységbeliek használták.⁶⁹

A másik erőt a vár melletti Körösszegen túlhatalmat gyakorló hajdúvezér, Kiss Márton képviselte, aki az uradalom és a Csákyak ellen a maga vezetése alá eskette a hajdúk egy részét, s megszegte a birtokossal kötött megállapodást. Erre utalnak az 1639-ben elrendelt tanúvallatás kérdéseiben is, amely szerint: „Tudgya-e, hogy Kiss Márton az maga végezése ellen, az mire magát kötelezte, hogy az Körösszeg városnak meg maradására és javára való dolgokban, mindenben az várossal egyet ért, és így törvény ellen, az ellen a kötés ellen cselekedett, s az Urunk parancsolattya után is, ... hatalmaskodott... maga kötése szerint az körösszegi gondviselők ellen, és híruk nélkül jövevény embereket fogadott be, ... Urunk önagsága Váradon való parancsolattya után is ...”. Még az is előfordult, hogy a berekböszörményi Molnár Jánost, aki a Csákyak jobbágya volt, „maga zászlója alá mustráltatta”. A vallatás előzménye, hogy az udvarbíró már 1639-ben megírta Megyeri Ferenc prefectusnak a hajdúvezér túlkapásait. Az atrocitások miatt Wesselényi Anna is lépéseket tett, tájékozódott Váradon, így végül elrendelték a tanúvallomásokat, amelyek egyértelműen igazolták a visszaélést, a „földesúri hatalom teljes” lerázásának kísérletét és a birtok működésének akadályozását.⁷⁰ Mivel azonban a vallomások az udvarbíró túlkapásaira is rávilágítottak, a birtokos új udvarbíróát nevezett ki, s a hajdúk hadnagyaként is új személlyel kötöttek megállapodást, Kiss Márton ügyét pedig a prefectus a váradi kapitány, ifjabb Rákóczi György elé terjesztette.

1641-től az a Széll Benedek került az uradalom élére, aki már kapott Altal János mellett feladatokat. „Eő Ngának ezen jószágbeli örökös jobbágya” volt, akit Körösszegen írtak össze, de aki az 1645. évi urbárium szerint már Apátiban lakott, két fia volt, s 8 ökörrel és két lóval rendelkezett. Azért hagyták meg mellette továbbra is számtartónak a Körösszegen lakó Bihari Jánost, mert az udvarbíró „deáktalan lévén, nem tud számot tartani”.⁷¹

Az 1645. évi újabb megbízás alapján a nemesi származású Altal János után Széll Benedekkel teljes mértékben meg volt elégedve a birtokos, mint aki „ezekben a változásokban is az Úrnak hasznára, az mennyire tőle telhetett, láttatott az Jószágban igyekezni,” ezért 1645. november 20-tól ismét őt tették meg udvarbírónak.⁷² Az ő tevékenységéről azonban nem ismertek elszámolások vagy ellenőrzések, ezért csak a fenti véleményre hagyatkozhatunk, s a későbbi várleltár és urbárium alapján következtethetünk ténykedésére.

69 MOLNÁR 1978. 115.

70 MNL OL P. 72. Fasc. 381. Hasonlóan értékelte RÁCZ 1969. 136. 142. lábjegyzete is.

71 MOLNÁR 1978. 120. (Az általa használt forrás a P. 71. Fasc. 20. No. 29.) MNL OL P. 72. Fasc. 381. Az 1645. november 29-én készült urbárium alapján lehet Széll Benedekről tudni, hogy Körösszegapátiban élt.

72 Uo. 1645. november 20.

A körösszegi uradalom igaerő-ellátottsága (1635–1645)

Helység	Összeírtak száma	Jobbágok	Nincs ökre	Ökrök száma	2 ökrös	3 ökrös	4 ökrös	5 ökrös	6 ökrös	7 ökrös	8 ökrös	10 ökrös
<i>Körösszeg</i>												
1635	14	8 ⁷³	3	16	2		3					
1641	14	9	7	4	2							
1645	24	21	10	60	1		1		2		2	1 + 12 ökrös
<i>Berekböszörmény</i>												
1635	18 ⁷⁴		1	95	4		2	1	4		4	2
1641	28 ⁷⁵	12 ⁷⁶	4	80			2		7		1	1 + 12 ökrös
1645	0			–								
<i>Apáti</i>												
1635	9	6	1	36	1	1	3		2	1		
1641	9	8	3	24	3		1		1		1	
1645	13	13	3	28	1	–	–	–	–	–	2	–
<i>Pankota</i>												
1635	4	4	–	18	2				1		1	
1641	2	2	–	14					1		1	
1645	0											
<i>Árpád</i>												
1635	20	10	7	56	3		6		3			1
1641	24	1 ⁷⁷	–	2	1							
1645	16	1	–	4			1					
<i>Körösbesenyő</i>												
1635	5	0 ⁷⁸	3	14					1		1	
1641	7	2 ⁷⁹	–	14		2			1			
1645	14	2 ⁸⁰	1	12					2			
<i>Károly</i>												
1635	6	6	1	24	2		1				2	
1641	9 ⁸¹	3		20			1				2	
1645	18	6	1	40	1		1		1		1	Egy 20 ökrös

73 Csak a jobbágyságok ökrállományát írták össze, a szabadosok és drabantok esetén csak a fiaikat és testvéreket tüntették fel.

74 Böszörményben a három szabados állatvagyonát is összeírták.

75 A szabadosokat igen, a 12 szerződött embert, akik hatnapos szolgálatot teljesítettek, nem írták össze.

76 Az igaerő adataiban benne van a négy szabados vagyona is.

77 A szerződött emberek állatvagyonát nem írták össze.

78 Három szabados és két 12 napos szerződött él a helységben.

79 A két jobbágyság mellett az egy szabados igaerejét is tartalmazza a táblázat.

80 Az igaerő a két jobbágyságon kívül az egy szabados adatát is tartalmazza.

81 A szerződött emberek állatvagyonát nem írták össze.

A táblázatból egyértelműen látszik, hogy szolgálatot nem minden összeírt lakostól várhatott az uradalom. Megnehezítette az udvarbírók dolgát, hogy a szolgáltatásra kötelezettek között is jelentős az igaerővel nem rendelkező jobbágy, de a hat vagy annál több ökörral rendelkező gazdák – viszonylag nagyobb számuk miatt – a majorságok művelését lehetővé tették. Az újabb kiváltságok, pusztahasználati lehetőségek s főleg a háború közelebb húzódása az uradalom területéhez azonban megpecsételték annak sorsát.

Az 1645. évi várleltár szerint a török támadások miatt maga a vár is lepusztult, terményeket azonban továbbra is tároltak a külső várban, s megmaradt a veteményeskertjük is. Bizonyos, hogy az oszmán hatalom igyekezett az 1640-től ifjabb Rákóczi Györgyre bízott Várad körüli területet gyengíteni, amit megkönnyített a fejedelem bekapcsolódása a harmincéves háborúba. Ennek során kerülhetett sor a körösszegi vár pusztítására is, amelyről az 1641. évi várleltár még nem írt, az 1645. évi aestimációban viszont éppen erről olvashatunk. Berekbőszörmény, mint jelentősebb lélekszámú település, időlegesen elnéptelenedett. 1645-ben az összeírás és az urbárium egyaránt azt közölte, hogy lakosai Körösszegen és Apátiban élnek, amelynek urbáriuma végén utaltak rá, hogy „Kis Márton alatt való hajdúk ... ki fosztottak sok jobbágyokat”.⁸² A legszembetűnőbb a birtokhoz tartozó puszták hasznosításában bekövetkezett változás volt. Egyértelmű, hogy Széll Benedek második udvarbírósága (1645) előtt az uradalom számára a pusztán maradt helyek közül csak Kistótin kaszáltak 16 kalangya szénát, illetve osztották szét a kaszáló rétet „vidéki embereknek kis darabonként”. Püski, Ugra, Peszere és Fancsika földjeit használók kilencedet, illetve megváltást adtak az udvarbírónak. A Nagytóti pusztá határa is az uradalmon belül hasznosult, mert Körösszeg város marháit éltek. De Teleknek csak a fele volt az úré, másik felét a körösszegi hajdúk használták – nem maradt fenn megállapodás, ami igazolta volna, hogy a birtokos engedélyével –, hasonlóan Körmösd, Kinis, Méhes határához. Körmösd különösen nagy veszteség volt, hiszen ott korábban a birtokos számára szántottak. Szöcsköd pusztá felét egy hajdúváros, Komádi lakói használták, de kilencedet adtak termésük után, Darvasnak a birtokost illető felét pedig „hatalmasul a vekerdi rácok élik,” a „Csáki kert nevű szigetet” a sarkadiak használták.⁸³ Mindez megalapozta Csáky István tárnokmester azon panaszát, hogy a hajdúk túlkapásai miatt nem tudja a körösszegi uradalmat megfelelően hasznosítani.⁸⁴

Az 1645. évi urbáriumból az látszik, hogy a birtokos igyekezett a helyzeten változtatni, s a pusztákat zálogba adni. Csökmőt a kismarjaiak, Szeghalmot a Nadányiak bírták évi 1000 tallérért, Görbed, Inánd és Kistelek pedig Borbély Albertnél volt hasonló árendában. Pankota pusztát Megyeri Ferenc – a Csákyak inspectora – használta, de mint írták, „nem tudjuk, mi formán”. Darvas portioról viszont továbbra is azt jegyezték fel, hogy „ezt a vekerdiek hatalmasul élik és sokat galibáskodnak vélek”. Hiába fordultak kétszer is a vármegyéhez, „de az ispánokat nem vihetik az executióra”. I. Rákóczi György 1642-ben kiadott oklevele úgy engedett betelepedést ma-

82 MNL OL P. 72. Fasc. 381.

83 Uo. 122.

84 MNL OL P. 71. Fasc. 30. No. 6. – „Az erdélyi fejedelemtől elszenvedett injuriáim.”

gyar katonáknak az általa korábban a rác hajdúknak kiváltságolt Vekerdre, hogy azok „az elhagyott Darvas birtokon” is helyet kapjanak, vagyis továbbra sem ismerte el ott a pusztá egy részére a Csákyak birtoklásának jogát.⁸⁵ Hasonló történt 1644-ben is, amikor a fejedelem Sarkadot kiváltságolta, akkor a sarkadi hajdúknak adta a „közönségesen Csáky rétnek nevezett szigetet” is, amit rendre benne találunk az arisztokrata család összeírásaiban.⁸⁶

A fejedelem tartott a Csákyaktól, ezért kérte 1644 őszén György fiát, hogy az erdélyi Almásra – a család erdélyi központjára – különösen figyeljen, mert onnan információkkal láthatják el a felvidékieket. A körösszegi uradalom is megszenvedte a háborút, mert ott az udvarbíró szerint ugyanolyan pusztítás történt, mint amikor a fejedelem a harmincas évek elején elfoglalta a birtokokat. Csáky István Rákóczi háborújának végén a hajdúk ténykedése miatt fogalmazta meg sérelmi listáját, miszerint a hajdúk akadályozzák a körösszegi uradalom jövedelmezővé tételét, mivel „se szabados szántóföldet, réteket, tilalmas erdőket, s halászó vizeket nem tarthattam miattak, sem korcsmát, mészárszéket, sem egyébféle jövedelmem miattok nem lehetett, ezen kívül törvényeket az parasztság között nem szolgáltatthattam, az latrok az tömlöczből ki-onstak, gondviselőmet halálra verték, megközték”.⁸⁷

A körösszegapáti bíró, Molnár Mihály is hasonlóképpen fogalmazott a hajdúkról, csak a falu lakóinak sérelmeit összegezve.⁸⁸ A bíró szerint „az mi szegény helyünk az Töröknek is minden esztendőben Summával tartozik”, amely summát a paraszt és nemes egyaránt meg kell, hogy fizesse. Molnár Mihály azonban úgy járt egy Pikó István nevű és egy Nagy Mátyás nevű „ugyan Kis Márton szerint való” emberekkel, hogy azok nem adták oda neki az adót, s amikor ő egy marhát elhajtott „az Várba udvarbíró uramhoz”, hogy majd azért cserébe megkaphatja az összeget, akkor „szakállamba kapva, tépte, szaggatta, s az marhát az Fejedelem ő Nga tilalma ellen ki hajtatta az udvarrúl”.⁸⁹ A bíró ígérte, hogy összeszedi a hiányzó adót a töröknek, de nem szeretne ismét hasonló megalázást. Azzal fenyegette a hajdúkat, hogy törvényre viszi a dolgot, de „sem az, sem a tilalom azokon nem fogh, amely miatt szüntelenül el kell teljességgel pusztulnunk, ha Uraságod gondunkat nem viseli, s az Kis Márton népét ránk hajtatta.”

Egy 1652-ben végbement birtokosztály során, ami Csáky István tárnokmester három fia: Ferenc, István és László között a körösszegi uradalomban történt, számba vették a nemesi és a hajdú házakat is, ami alapján fogalmunk lehet azok arányáról.

85 A 30 magyar katona 300 magyar forintért kapott letelepedési lehetőséget Vekerdre. SZENDREY 1971. 207–208.

86 Uo. 209. A sárosi curiában kelt oklevelet a fejedelem mellett Szalárdi János másodtitkár is aláírta.

87 MNL OL P. 71. Fasc. 30. No. 6.

88 MNL OL P. 72. Fasc. 381. Alázatos Supplicatiom Uraságodhoz, mint Uramhoz, címzés és dátum nélkül az 1639. évi anyagban.

89 Uo. Húsvét utáni harmadik nap kellett volna Váradra vinnie az adót, mert „az Török Urunk valami követtel” ott járt, s az adót is oda kérette. Pikó István egy forinttal volt adós.

A körösszegi uradalom népessége (1652)

Település/birtokos	Jobbágy	Szerződött	Nemes	Hajdú
<i>Körösszeg</i>				
Csáky Ferenc	7	–	7	16 + 16 ⁹⁰
Csáky István	9	–	16	11+ 13
Csáky László	9	–	8 + 16	
<i>Körösszegapáti</i>				
Csáky Ferenc	2	–		10
Csáky István	6	–	7	
Csáky László	4	–		
<i>Kis Károly</i>				
Csáky István		5		
Csáky László		5		
<i>Böszörmény</i>				
Csáky László	2	12		

Az adatok egyértelműen mutatják, hogy a fejedelmi politika és a háború közelebb húzódása megtette hatását. Az 1641-ben még 108 szolgálatot tevő (35 örökös jobbágy és 73 szabad menetelű, ún. szerződött ember) helyett a birtokon a jobbágyok (39) és a szerződöttek (22) száma 61-re csökkent, aminek csaknem a kétszerese az ebben a forrásban először megjelenő nemesek (54) és hajdúk (66) összlétszáma, 115 fő. A hajdúk esetében láttuk, hogy használták az uradalomhoz tartozó pusztákat, ahonnan a birtokosnak nem lehetett jövedelme, s természetesen ők maguk sem tartoztak neki semmiféle adóval. A csekély létszámú örökös jobbágyot kellett erősebben munkára hajtani és szolgáztatni, hogy legyen valami haszon a birtokról.

Amikor 1654-ben a három Csáky fiú (Ferenc, István és László) ellentmondott Körösszeg hajdúvárossá nyilvánításának, a birtok jövedelmezősége miatt is tették azt. Ezzel a lépéssel ugyanis II. Rákóczi György erdélyi fejedelem a törvény szerint kivette a települést a grófi család kezéből, felrúgva ezzel a birtokossal közösen kialakított korábbi állapotot. A két Rákóczi fejedelem döntései jelentősen hozzájárultak a körösszegi uradalom nehézségeihez, amit az urasági tisztek hanyagsága mellett a török hatalom fokozódó jelenléte és támadásainak pusztítása tovább súlyosbított. A bihari birtokok ennek a három, egymást támogató törekvésnek révén kerültek abba a helyzetbe, hogy a birtokközpontoktól távol lévén, veszélyeztetettségük miatt is kevésbé értékesek, s így továbbadhatóak lettek. Csáky László országbíró a maga adorjáni uradalmát Prépostváry Zsigmondnak zálogosította el (1641. január 20.),⁹¹

90 A nemesek felsorolása is cédulákon történt, nem minden esetben közölve, hogy melyik településen található a nemes vagy hajdú háza. A táblázatban a + jel utáni számadatoknál nem jelezték a települést.

91 Csáky László az adorjáni uradalomért 3000 aranyat és 16⁹333 „jó és igaz mértékű egész tallérokat s ötven pénzt” kapott. MNL OL P. 72. Fasc. 324. No. 7. Az udvarbíró III. Ferdinándtól 1640-ben jutott 180 ezer forintért Lévához. Prépostváry Zsigmond (megh. 1645) a Csákyak rokona, ugyanis anyja Csáky Anna, apja Prépostváry Bálint (megh. 1597) volt. 1598. február 20-án szerezte magának és utódainak a bárói címet. Az adorjáni uradalmat Prépostváry 1643-ban már tovább zálogosította Telegdi Istvánnak. Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Bars megye*. <https://>

hogy megszerezhesse Lévát, Csáky István tárnokmester pedig körösszegi uradalmát adta át (1652) a fiainak. Várad török kézre kerülésével (1660) hosszú időre elvesztek azok a lehetőségek, amelyek még 1658-ban is benne voltak a benépesítésre vonatkozó udvarbírói erőfeszítésekben: teljesen elpusztult a körösszegi vár, csak a tornya maradt az utókorra, s eltűnt a lakott települések közül Körösszeg mezőváros is, amely a század végére sem települt újjá. A birtok egykori települései közül Berekböszörmény kapott különleges szerepet, mivel lakói kölcsönökkel segítették a török fogásba került Csáky Lászlót, aki ezért 4400 Rft-ért árendába adta nekik a helyet, amit 1699-ben fia, ifjabb Csáky László újabb 1000 Rft ígérete mellett továbbra is náluk hagyott.⁹²

Jól mutatja a grófi család tagjai számára a bihari birtokrész fontosságának csökkenését az a tény, hogy a 17. század második felében már Csáky István tárnokmester (1603–1662) Erdélyben új Csáky ágat alapító fia, Csáky László (1641–1698) birtokolta Körösszeget, Adorján uradalmát pedig annak fia, erdélyi Csáky István (1669–1720) vette át zálogba tatai Csáky Lászlótól, a Lévát megszerző országbíró (Csáky László 1605–1665) fiától. A bihari családi birtok az 1742 után már leányági erdélyi Csákyaktól csak hosszú pereskedés után a 18. század végén került vissza, mint ősi, közös adománybirtokok, végleg a felvidéki ághoz.⁹³

www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bars-varmegye-37EA/bars-varmegye-tortenete-irta-dr-ifj-reiszig-ed-4122/ii-a-mohacsi-vesztol-a-szatmari-bekeig-425A/1-a-varmegye-tortenete-az-orosz-harom-reszre-szakadasanak-a-szabadsag-es-a-vallasharcok-koraban-425B/leva-csaky-laszlo-alatt-42DE/
(utolsó letöltés: 2024. augusztus 15.), valamint *Turul* 1895. 193.

92 Az ezt tanúsító levél másolati példány. Österreichisches Staatsarchiv, Wien. Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Fasc. 83. No. 5. (1699) A szepesmindszenti levéltár anyaga.

93 PAPP Klára: *Az erdélyi Csákyak*. Kolozsvár 2011.